

EELK USUTEADUSE INSTITUUT

USUTEADUSKOND

SÜSTEMAATILISE TEOLOOGIA ÕPPETOOL

TIIT PIISKOPPEL

VOCATIO: USUST KANTUD VASTUS RISTILE

Kristliku elu ja tegude teoloogiline tähendus Martin Lutheri
ristiteoloogiat järgides

RAKENDUSKÕRGHARIDUSE LÕPUTÖÖ

JUHENDAJA dr KARIN KALLAS-PÕDER

TALLINN 2026

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. RISTITEOLOOGIA.....	6
1.1 Ristiteoloogia põhijooned ja Heidelbergi disputatsioon (1518).....	6
1.2 Vastandumine kirkuseteoloogiale	9
2. HEAD TEOD RISTITEOLOOGIA VAATEST.....	11
3. KUTSUMUS: MITTE KOHUSTUS VAID VASTUS	13
3.1 Inimene Jumala ees - vabadus.....	15
3.2 Suhe ligimesega – teenimine ja vastutus.....	16
4. SAAVUTUS, KATKESTUS, KUTSUMUS	18
4.1 Eberhard Jüngel. „Inimlik inimene“ (1985).....	18
4.2 Byung-Chul Han. „Väsimuseühiskond“ (2010).....	20
4.3 Saavutus	22
4.4 Katkestus	23
4.5 Kutsumus	25
KOKKUVÕTE	28
SUMMARY	32
KASUTATUD KIRJANDUS	34

SISSEJUHATUS

Luterliku teoloogia kese seisneb õigeksmõistuõpetuses. Seda kirjeldatakse neljast „*sola*’st“ (ee üksnes) koosneva lööklausena: õigeks mõistetakse üksnes usust, üksnes armust, üksnes Pühakirjast ja üksnes Kristuse läbi.¹ Kõige olulisemal kohal seisab väide, et inimene mõistetakse õigeks üksnes usu läbi (*sola fide*), Jumala armu tõttu ja Kristuse risti alusel. Sellest lähtudes tekib paratamatult küsimus kristliku elu ja tegude teoloogilisest tähendusest: kui pääste ei sõltu inimese tegudest, siis milline koht ja roll on kristlikul elul ning igapäevastel tegudel? See pingeväli ainuüksi Jumala armul põhineva õigeksmõistmise ja kristlase igapäevaelu vahel on olnud eriti reformatoorses traditsioonis keskne küsimus ning leiab väljenduse Martin Lutheri ristiteoloogias.

Lutheri ristiteoloogia (*theologia crucis*) vastandub kirkuseteoloogiale (*theologia gloriae*), mis püüab Jumalat ja kristlikku elu mõtestada inimese poolsete püüetega teenida ära õigeksmõistmist oma võimete, moraalsete kohustuste täiustamise või vaimulike saavutuste kaudu. Ristiteoloogia rõhutab seevastu Jumala tegutsemist ristisündmuse valguses, kus Jumal ilmutab end vastupidisel ja inimliku mõistuse jaoks arusaamatul moel. Selles valguses ei saa kristlik elu ega teod olla õigeksmõistmise eeltingimuseks, vaid peavad olema mõistetud vastusena Jumala päästvale tegutsemisele ristisündmuse kaudu. Eelkirjeldatud pingeväljas omandab erilise tähenduse *vocatio* ehk kutsumuse mõiste. Kuigi kutsumus on kristlikus traditsioonis sageli seotud moraalse kohustuse, vaimuliku ideaali või erilise eluteega, on reformatoorses teoloogias *vocatio*’t mõistetud kristlase vabaduse vaatest laiemalt: kristlase vabadus teenida ligimest.²

Käesoleva uurimistöo eesmärk on avada kristliku elu ja tegude teoloogiline tähendus Lutheri ristiteoloogia raamistikus ning selle tänapäevastes tõlgendusvõimalustes. Töö selgitab, millist rolli mängib Lutheri teoloogias *vocatio* ehk kutsumus ning kuidas see kujundab kristlase elu ja tegutsemist maailmas. Lisaimpulsi kirjutamiseks andis küsimuse püstitus, et kuidas suhestub luterlik arusaam kutsumusest kalduvusega tänapäeva läänelikes ühiskondades samastada inimeste väärtus nende tööalaste saavutustega.

¹ Kärkkäinen 2017, 48-49.

² Kull 2017, 137.

Kasutades Byung-Chul Hani esseede kogumikku „Väsimuseühiskond“ (2010) ja Eberhard Jüngeli artiklit „Inimlik inimene“ (1985), mis käsitlevad tänapäevase ühiskonna probleeme, tekkis sisuline paralleel keskaegse teoloogiaga. Kui keskaja teoloogiat pingestas küsimus, kuidas tegude kaudu pälvida Jumala armu ja õigeksmõistu, siis tänapäeva sekulaarses ühiskonnas seisab inimene silmitsi teistsuguse, ent samavõrd pingelise nõudega: kuidas saavutuste ja töö kaudu kujundada iseennast ning tõestada oma väärtust. Byung-Chul Hani saavutusühiskonna käsitlust võib uurimistöö autori arvates tõlgendada kui „sekualiseerunud kirkuseteooriat“: kus ühiskonna toimimise loogika loob saavutusühiskonna subjektis/inimeses olukorra, milles subjekti/inimese väärtus tuletatakse tema tegudest ja pidevast enesetõendamisest. Siinjuures puudub sellel otseselt teoloogiliselt lunastav eesmärk – pingutus ei vii õigeksmõistuni, vaid jätkub lõputus kohustuses iseennast ületada. Han ise sellist teoloogilist tõlgendust ei kasuta, kuid uurimistöö autori arvates annab see vaatenurk Hani väsimuseühiskonnale uue mõõtme.

Sidumaks luterlikku teoloogiat ning tänapäeva ühiskonna probleemkohti, kirjeldab ja analüüsib käesolev töö, kuidas Lutheri ristiteoloogiline vaade kutsumusele aitaks vältida kaasaegses pingutusrohkes keskkonnas kristliku elu tõlgendamist kui moraalset perfektsionismi. Ilma ristiteoloogilise lähtepunktita taandub *vocatio* eneseteostuseks, moraalseks või religioosseks kohustuseks ning varjatud püüdluseks õigeksmõistmist ära teenida. Ristiteoloogia vaatepunktist avaneb *vocatio* aga kui usust kantud vastus ristile, milles kristlik elu ja teod ei ole pääste eeltingimus, vaid usust tulenev tagajärg ja kristlase igapäevaelu nähtav väljendus.

Selle eesmärgi saavutamiseks püstitatakse järgmised uurimisküsimused:

1. Milline on Lutheri ristiteoloogia sisu ja selle põhierinevus kirkuseteoloogiast tegude mõistmise osas?
2. Milline on Lutheri järgi kohane arusaam tegudest?
3. Kuidas mõistetakse kutsumust Lutheri teoloogias ning millise tähenduse saavad kristlikud teod ristiteoloogia kontekstis kutsumuse kaudu?
4. Millist võimalust pakub tänase inimese kõnetamiseks ristiteoloogiast kantud vaade kutsumusele, lähtudes Eberhard Jüngeli artiklist „Inimlik inimene“ ja Byung-Chul Hani esseest „Väsimuseühiskond“?

Uurimistöö on struktuurilt jaotatud nelja peatükki. Esimeses peatükis käsitletakse ristiteoloogia põhijooni ja selle vastandust kirkuseteoloogiale. Teises peatükis vaadeldakse kristlike tegude teoloogilist tähendust ristiteoloogiast lähtudes. Kolmandas peatükis analüüsitakse kutsumuse (*vocatio*) mõistet ristiteoloogia valguses. Neljandas peatükis käsitletakse kutsumuse ja kristliku elu tähendust tänapäevases kontekstis analüüsides Eberhard Jüngeli artiklit „Inimlik inimene“ ja Byung-Chul Hani kogumikku „Väsimuseühiskond“. Töö lõpus esitatakse kokkuvõte, järeldused ja hinnang püstitatud eesmärgi saavutamisele.

Uurimistöö meetod tugineb tekstianalüüsile, keskendudes Martin Lutheri reformatoorse teoloogia põhitekstidele (Heidelbergi väitlus, 1518; Traktaat kristlase vabadusest, 1520; Sermon headest tegudest, 1520). Lisaks kasutatakse kaasaegseid teoloogilisi ja filosoofilisi allikaid (Gustaf Wingren, Oswald O. Bayer, Gerhard O. Forde, Eberhard Jüngel, Byung-Chul Han jt), et asetada teema laiemasse teoloogilisse ja ühiskondlikku konteksti.

Lutheri tekste analüüsin ristiteoloogia ja kirkuseteoloogia vastanduse kaudu. Sellise vastanduse teeb Luther otsesõnu Heidelbergi teesides (esineb ka mõnes varasemas kirjutises, kuid kõige programmilisem on see Heidelbergi väitluses), kuid sisuliselt on vastandus olemas ka hilisemates kirjutistes. Lutheri arusaama kutsumusest ja kristlikest tegudest asetan just ristiteoloogia raamistikku, mis aitab näha nende teemade seotust Lutheri teoloogia keskmega. Sekundaarkirjandus aitab näha analüüsitud Lutheri tekste laiemas teoloogilises ja ajaloolises kontekstis.

Põhiliste töös esinenud raskustena toon välja kolm. Esiteks nõuab selget eristamist Lutheri teoloogiliste mõistete (nt *theologia crucis*, *theologia gloriae*, *vocatio*) mitmekihiline ja ajalooliselt kontekstist sõltuvalt erinev tähendus. Veelgi enam, kuigi Luther kasutab oma tekstides neid termineid otsesõnu harva, peegeldavad tema tüvitekstid ristiteoloogia vaimu. Kutsumuse mõiste tõlgendamisel on oht seda teha liiga tänapäevaselt, mis võib moonutada selle reformatoorset tähendust. Teiseks raskuseks on tõlgendamisel ning analüüsis vältida liiga otseste ja kunstlike paralleelide tekkimist, näiteks kui siduda tänapäevaste autorite (Byung-Chul Han) käsitlusi Lutheri teoloogiaga. Kolmandaks keerukuseks on vältida moralismi ja antinomismi karisid, kui käsitletakse õigeksmõistu ja heade tegude vahekorda ning arutletakse kutsumuse üle tänapäeva maailmas ristiteoloogilisest vaatenurgast.

1. RISTITEOLOOGIA

1.1 Ristiteoloogia põhijooned ja Heidelbergi disputatsioon (1518)

Martin Lutheri ristiteoloogia kujuneb välja vastusena katsele mõista Jumalat inimese mõistuse, moraali, vaimulike saavutuste ja tegude kaudu. Heidelbergi väitluses (1518) loob Luther selge vastanduse omaaegse teoloogilise paradigmaga. Väitluse toimumise ajaks oli Luther veendunud, et väljakujunenud teoloogilised seletused ja käsitlusviisid ei suuda lahendada mitmeid põletavaid teoloogilisi murekohti.

Lutheri jaoks ei sobinud kokku ei tema enda kogemus Jumala ees ega tema arusaam evangeeliumist, omaaegse teoloogia keskse eeldusega, et õilsad, kuid langenud inimesed vajavad muutust, et võiksid naasta oma tõelisse koju Jumala juures. Samamoodi ei haakunud hiliskeskaja uskliku kogemus — oma viletsuse ja abituse tajumine vihase Jumala ees — traditsioonis pakutud päästmise vahenditega, mis rõhutasid, et „neile, kes teevad seda, mis neis olemas on, ei keela Jumal armu“ (lad *facere, quod in se est*).³

Heidelbergi väitluses astub Luther sammu, mis viib kehtiva traditsiooni katkestamisele. Ta hülgab valitseva skolastilise filosoofia kategooriad piibelliku ristiteoloogilise kuulutuse kasuks, väites, et inimese püüd Jumalat mõista või Jumalani küündida on vaimne ülbus, mida toetavad Aristoteelse filosoofilised meetodid. Luther kritiseerides auhiilguse- ehk kirkuseteoloogiat, kritiseerib kehtiva traditsioonilise teoloogia mõistmise ja praktiseerimise viisi.⁴

Luther sõnastab Heidelbergi väitluses terava vastuolu kehtiva kirkuseteoloogia (*theologia gloriae*) ja ristiteoloogia (*theologia crucis*) vahel. Ta väidab, et Jumalat ei saa tunda tema aus, väes ja kirkuses, vaid ennekõike viletsuses, kannatuses ja ristil olevana. Rist ei ole lihtsalt kristliku usu sümbol ega moraalne eeskujud, vaid osutab Jumala ilmutuse sündmusele. Selles avaldub Jumala tegutsemine ja armastus inimese, oma loodu päästmiseks viisil, mis läheb vastuollu igasuguse inimliku mõistmisega.

³ Bielfeldt 2015, 68. Luther 2012a, 33, 724: hiliskeskajases skolastikas (k a *via moderna* koolkonnas) levinud seisukoht, et Jumala üleloomuliku armu vastuvõtmiseks ja lunastuseni jõudmiseks piisab inimesele loomise käigus antud võimete kasutamisest: kui inimene teeb oma loomulike võimete piires „parima, mis temas on“, siis Jumal ei keela talle armu. Luther vastandub sellele seisukohale radikaalselt Heidelbergi väitluse XIII, teesis (teesid XIII-XVIII käsitlevad vaba tahet [*liberum arbitrium* – ld vaba valikuvõime]): *Vaba tahe on pärast pattulangemist olemas vaid nime poolest, ja kui ta teeb seda, mis on tema võimuses [facit, quod in se est], teeb ta surmapattu.*

⁴ Samas, 68-69.

Uue teoloogia keskmesse astub nüüd Jumala laskumine inimese olukorda, mitte enam inimese püüdlemine ja tõus Jumala poole.⁵

Luther ei esita ristiteoloogiat kunagi kindlapiirilise süsteemse doktriinina. Heidelbergi väitluse teeside 19 ja 20 alusel ta pigem vastandub kirkuseteoloogiale, kui teatud tüüpi teoloogilisele hoiakule. Luther loob raamistiku, milles teoloog, kes tahab ennast pidada ristiteoloogiks, tegeleb nii maailmatervikuga kui ka Jumala ilmutusega. Ta keskendub teoloogi isikule ja tema vaatele, mille abil käsitleda Jumalat ja maailma asju. Lutheril ei kujune ristiteoloogia välja kui mingite kindlate väidete kogum, vaid pigem näitab ta uut hermeneutilist hoiakut, mis määrab teoloogia viisi, kuidas suhestuda Jumala ja maailmaga. See hoiak keskendub teoloogi positsioonile ja vaateviisile. Ristiteoloogia väidab, et Jumal on otsustanud end ilmutada olukordades, kus inimene seda kõige vähem ootab – nõrkuses, kannatuses ja ristis. Lutheri jaoks on määrav teoloogi positsioon – ta ei asu neutraalsel pinnal, vaid on ise seotud nii tunnetuslike (varjatud Jumal) kui olemuslike (teoloog, olles inimene, kogeb maailma samuti valu ja kannatuse kaudu) piirangutega ning Jumal ilmutab end just nende piiride sees ehk Jumala ilmutab ennast ristil. Teoloogia – eksegees, dogmaatika, kuulutus – toimub alati risti valguses. Jumal ei lase ennast mõista väljaspool Kristuse risti paradoksi. Lutheri esitatud ristiteoloogiline hoiak annab suuna kuidas teoloog üldse saab Jumalast rääkida.⁶

Kõige selgema ja teravama kuju saab Lutheri ristiteoloogia tuum 1518. aastal kirjutatud Heidelbergi väitluses, kus Luther valmistus kaitsma oma teoloogilisi väiteid Saksa augustiinlaste üldkapiitlil Heidelbergis 25. aprillil 1518. aastal. Selleks ajaks olid tema 95 teesi tekitanud juba rohkelt poleemikat. Heidelbergi disputatsioon ei keskendu Luther mitte niivõrd indulgentside ja patukahetsuse temaatika arutamisele, vaid sõnastab mitmeid teoloogilisi mõttekäike, mida ta pidas oluliseks evangeeliumi õige kuulutamise jaoks. Disputatsioon kujutab pidevat Lutheri rünnakut skolastilise teoloogia aristoteleslike eelduste vastu, jäädes truuks apostel Paulusele ja tema tõlgendajale Augustinusele.⁷

Saksa augustiinlaste peavikaari Johann von Staupitz'i (u 1468/69-1524) palvel oli Luther ette valmistanud teesid patu, vaba tahte ja armu teemadel, et tutvustada

⁵ Luther 2012a, 37-39. Teesid XIX-XXI.

⁶ Saler 2017.

⁷ Bielfeldt 2015, 70.

vendadele Wittenbergi uuemaid teoloogiasuundi. Kokku hõlmas ettevalmistus 28 teoloogilist ja 12 filosoofilist teesi.⁸

Teesid 1-18 on antropoloogilised, teesid 1-12 käsitlevad häid tegusid, 13-18 vaba tahet. Järgmised kuus 19-24 käsitlevad „tõelist tarkust“ seoses Lutheri ristiteoloogiaga. Viimased neli teesi (25-28) on seotud usu õigusega.⁹

Nagu eespool märgitud, toetub Luther disputatsiooni teoloogilises osas apostel Paulusele ja Augustinusele, et näidata: inimene ei saa omaenda jõul õigust nõuda ega saavutada. Päästev õigeksmõistmine on võimalik üksnes usu kaudu Kristusesse.

Lutheri koostatud teesid on hoolikalt komponeeritud ja paradoksaalsed. Näiteks võib tuua esimese teesi, mis väidab et Jumala seadus, mis on küll kõige kosutavam eluõpetus, ei suuda inimest õigeksmõistmiseni viia, vaid on sellele pigem takistuseks. Sellele järgnev teine tees ütleb, et veel vähem suudavad õigeksmõistmiseni viia inimese teod.¹⁰

Tagasi lükatakse arusaam, et inimesed püüdleval loomupäraselt headuse poole. See, mis näib olevat hea, on tegelikult kuri, ja see, mis näib kuri olevat, on tegelikult hea. Siinkohal pöörab Luther perspektiivi radikaalselt ümber, väites, et inimlik moraalne seisukoht ise jagab ja sisaldab endas langenud inimlikku ülbust. Tõeline alandlikkus nõuab hoopis, et usklik kardaks Jumala igavest kohtumõistmist igas inimteos.¹¹

„Heidelbergi disputatsiooni“ teesid 19-24 on klassikaliseks aluseks Lutheri ristiteoloogiale:

XIX Kes püüab Jumala nähtamatut olemust mõista selle kaudu, mis on loodud, ei vääri teoloogi nime, [...]

XX vaid (õige teoloog on) see, kes püüab Jumala nähtavust ja seljatagust mõista kannatuse ja risti kaudu. [...]

XXI Auhiilguse teoloog [theologus gloriae] nimetab halba heaks ja head halvaks. Risti teoloog [theologus crucis] ütleb kuidas asjad on. [...]

XXII Selline tarkus, mis püüab mõista Jumala nähtamatut olemust Tema tegude kaudu, muudab suureliseks, pimestab ja paadutab. [...]

XXIII Ja Seadus soetab Jumala viha, surmab, teotab, süüdistab, mõistab hukka ja neab kõike, mis ei ole Kristuses. [...]

*XXIV Kuigi tarkus pole iseenesest halb ega pea ka Seaduse eest põgenema, kasutab inimene ilma risti teoloogiata parimat halvimal kombel. [...]*¹²

⁸ Bielfeldt 2015, 71.

⁹ Luther 2012a, 25-44.

¹⁰ Samas, 25-26. Vt. teesid I ja II.

¹¹ Bielfeldt 2015, 72. Vt. Luther 2012a, 26-28, teesid II-IV.

¹² Luther 2012a, 37-41.

Lutheri järgi saab inimene mõista oma tegelikku seisundit Jumala ees alles siis, kui ta mõistab, et ei suuda näha Jumalat Tema tõelises kirkuses ega alasti auhiilguses. Inimesele on ligipääsetav vaid Jumala „seljatagune“, mis saab nähtavaks Kristuse kannatuses ja surmas. Kuna igavene ja kõikvõimas Jumal on võtnud enda kanda inimliku kannatuse ja surma, saabki inimestele nähtavaks Jumal seal, kus näiliselt ei ole midagi jumalikku.

Risti teoloog mõistab, et inimene ei saa Jumalale läheneda oma moraalsete või ratsionaalsete võimete abil: ühelt poolt seetõttu, et patune inimene ei taju õigesti seda, mis on tõeliselt hea ja jumalik, ning teiselt poolt seetõttu, et Lutheri teoloogias määratleb ratsionaalsuse ja headuse lõpliku mõõdupuu Jumal ise, mitte inimene. Seetõttu eksib kirkuse teoloog, kui ta väidab tundvat Jumalat Tema loomistegude kaudu (tees XIX), samal ajal kui risti teoloog tunneb Jumalat tõeliselt Kristuse risti kannatuste kaudu (tees XX).¹³

1.2 Vastandumine kirkuseteoloogiale

Heidelbergi disputatsiooni teesides 19-24 toob Luther nähtavale kirkuseteoloogia kriitika. Kirkuseteoloogia käsitleb inimese olukorda loona kirkusest - loona sellest, et me võiks Jumala nähtamatut olemust mõista selle kaudu, mida Jumal on loonud. Inimene on osa Jumala kirkusest ja on teel tagasi kirkuse poole. Mingil hetkel on inimene sellelt teelt kõrvale kaldunud, kas see juhtus tahtlikult või juhuslikult, on teadmata, aga seda käsitletakse ainult ajutise probleemina. Seda probleemi on võimalik usulise pingutusega parandada.¹⁴

Kirkuseteoloogia püüab mõista Jumalat inimese vaimuliku edenemise ja arengu kaudu: Jumal on tunnetatav inimese loomuliku mõistuse, moraali ja vaimuliku pingutuse kaudu.

Ristiteoloogia aga ütleb, et Jumal on tunnetatav ja mõistetav ainult ristisündmuse kaudu, sest seal ilmutab Jumal ennast inimliku ootuse jaoks täiesti ootamatul, isegi skandaalsel moel. Siin asetub Jumala ilmutus inimese nõrkuse, suutmatuse ja kannatuse keskele.

¹³ Bielfeldt 2015, 73.

¹⁴ Forde 1997, 5.

Luther toob esile Jumala nähtamatud omadused, milleks on täiuslikkus, jumalikkus, tarkus, õiglus, headus. Inimene tahab Jumalat näha seal, kus on au, tugevus, kord ja edu. Ometi ütleb ta, et seda kõike teades, ei ole võimalik tunnetada Jumalat, ega saada auväärseks ja targaks.¹⁵ Luther asetab hoopis rõhu ja annab tähenduse vastupidiselt Jumala nähtavatele omadustele, mis on vastandiks nähtamatutele. Nendeks on inimlikkus, narrus ja nõtrus. Luther väidab, et inimesed on saanud Jumalast eksliku käsituse, kui nad tunnetavad Jumalat Tema (loomis)tegude kaudu. Jumala soov oli taas inimestele tunnetatavaks saada kannatuse kaudu. Kokkuvõtteks pole kellelegi kasuks see, kui ta tunneb Jumala ära aus ja hiilguses, aga ei tunne Jumalat ära risti alandlikkuses ja vääratuses.¹⁶

Niisiis ütleb ristiteoloogia, et Jumal on seal, kus on kannatus, läbikukkumine, viletsus ja ristisurm. Lutheri järgi ei ole inimesel, kes ei tunne Kristust, võimalik tunnetada ega kogeda Jumalat, kes ilmutab ennast kannatuse kaudu ehk Jumal ei ole ligipääsetav ratsionaalse mõistuse ega nähtava auhiilguse kaudu, vaid üksnes Kristuse kannatuses ja risti.¹⁷

Heidelbergi väitluse keskmeks on ristiteoloogia kui teoloogiline põhimõte, mis teravalt vastandub kirkuseteoloogiale. Jumala olemus on tunnetatav inimesele ilmutusena Tema tegutsemisena risti kaudu.

¹⁵ Luther 2012a, 37.

¹⁶ Samas, 38.

¹⁷ Samas, 39.

2. HEAD TEOD RISTITEOLOOGIA VAATEST

Ristiteoloogiast lähtudes tõuseb esile küsimus heade tegude tähendusest. Siin tekib iseloomulik pinge: kuna reformatoorses õigeksmõistuõpetuses toimub inimese pääsemine üksnes usu läbi (*sola fide*), milleks annab aluse Jumala lunastav tegutsemine Kristuse risti kaudu, siis tekib paratamatult küsimus, et kas headele tegudele jääb üldse enam kohta õigeksmõistmises.

O. Bayer sõnastab seda pingevälja järgmiselt:

Usu ja heade tegude vahekord juhatab meid ühe kõige olulisema teoloogilise pöördepunktini: milline on dogmaatika ja eetika omavaheline suhe? Kuidas on seotud see, mida me usume, sellega, mida me teeme? Mida me peaksime tegema ja mida me suudame teha? Kas me suudame midagi teha üksnes iseenda jõul või on see Kõigeväeline Jumal, kes tegutseb meis ja meie läbi – seega peakski see olema eetika teema? Millise rolli Luther siin vabadusele omistab, on eetilistes aruteludes tänaselgi päeval fundamentaalne küsimus.¹⁸

Kristlikku elu ei saa taandada ainult sisemiseks usutundeks – see avaldub vältimatult igapäevases praktilises tegutsemises. Just siin, praktilise elu ja sisemise usu pingeväljas, muutub heade tegude tähendus problemaatiliseks. Martin Luther lahendab selle pinge mitte heade tegude kaotamisega, vaid nende staatuse ümberhindamisega ristiteoloogia valguses: head teod ei ole õigeksmõistmise eeltingimus, küll aga jäävad need kristliku elu lahutamatuks viljaks - usu tagajärjeks.

1520. aastal ilmunud „Sermonis headest tegudest“ selgitab Luther heade tegude ja usu vahekorda. Ta teeb seda kümne käsu seletamise vormis, klassifitseerides headeks tegudeks vaid need, mida Jumal käsib teha. Nimetades patuks selle, mida Jumal on keelanud.¹⁹ Teost võib pidada ühtlasi evangeelse eetika üheks esimeseks tervikteoseks. Siin seatakse usk selgelt tegudest ettepoole. Luther juhib erilist tähelepanu usule – mitte usule iseenesest, vaid usule, kui esimese käsu täitmisele. Veel täpsemalt, usule kui usaldusele Jumala töötuse vastu: „Mina olen Issand, sinu Jumal!“. Suures Katekismuses selgitab Luther seda täpsemalt:

[...] kui sul on millestki heast puudu, siis oota seda minu käest ja otsi minu juurest; kui sa kannatad õnnetuse ja viletsuse all, siis rooma minu juurde ja hoiu minu poole. MINA, mina tahan sulle kõike küllaldaselt anda ja sind igast hädast välja aidata, ära lase oma südamel kellestki muust kinni hoida ega kelleski muus rahu leida.²⁰

¹⁸ Bayer 2008, 282.

¹⁹ Luther 2017.

²⁰ Bayer, 282-283. Luterlikud usutunnistuskirjad 2014, 231.

Lutheri jaoks on vaid usk – ja seega ainult Jumal, kes usu inimeses esile kutsub, see, mis murrab lahti patuse loomuse (vana Aadama), vabastab inimese, kes on kui iseendasse pöördunud (lad *incurvatus in se*). Ainult Jumal saab inimese vabastada usu kaudu. Usk on motiveeriv jõud, mis avab inimese ja suunab ta edasi andma seda, mis tal on. Luther peab usku „kõikide tegude teoks“ (*opus operum*). Esmapilgul võib see kõlada paradoksaalsena, aga seda saab korrektselt mõista siis, kui tegu (*opus*) tõlgendatakse järgnevalt: usk on Jumala tegu (*opus Dei*), mis teeb inimliku tegutsemise (*opera hominum*) heaks, sest nagu Luther ütleb kolmanda käsu selgitustes:²¹

[...] selliselt näeme, et nii see[kolmas] kui ka teine käsk ei pea olema midagi muud kui esimese käsu, see tähendab, usu, usalduse, kindluse, lootuse ja Jumala armastuse harjutus ning täitmine, sest esimene käsk on kõigi käskude pealik ja usk peamine tegu ja kõigi teiste tegude elu, ilma milleta ei ole neil [teistel] (nagu öeldud) võimalik hea olla.²²

Luther näeb palju vaeva, et eristada „vale tüüpi“ head teod „õiget tüüpi“ headest tegudest. „Õiget tüüpi“ tegude alla liigitab ta need teod, mis usku kasvatavad ja kuuletuvad kümnele käsule. See usk, mille läbi inimene päästetakse viib paratamatult kuulekuseni ehk kui oluline on esimese käsu (Sul ei tohi olla teisi jumalaid) õige täitmine, sest see viib kuulekuseni ka ülejäänud käskude õigel täitmisel – ja see kõik ei sünni mitte inimliku teona, vaid Püha Vaimu anni ja tööna:²³ *Sest Jumal annab kohe oma püha Vaimu sellele, kes loodab Jumala peale, nagu püha Paulus ütleb galaatlastele: „Te olete saanud vaimu mitte oma heade tegude pärast, vaid et te olete uskunud Jumala sõna (– M.L.) [Gl 3:2].²⁴*

Ristiteoloogia vaatest mõistetuna ei välista kristlik elu heade tegude olemasolu ega vajalikkust. Küll aga muutub otsustavalt heade tegude tähendus. Head teod ei ole vajalikud ega ei ole suunatud inimese isikliku õigeksmõistmise teenistusse, vaid head teod saavad alguse usu tõttu ja on suunatud ligimese teenimisele. Usust tingitud head teod muudavad usu nähtavaks. Kuid siiski tekib küsimus, et millises/millistes igapäevaelu praktikates need usust lähtuvad head teod tegelikult avalduvad? Luterlik teoloogia annab sellele küsimusele vastuse *vocatio* tähenduse kaudu. Seda käsitletakse keskendudes kristlase elu rollidele ja ametitele, aga ka vastutusele maailmas.

²¹ Bayer 2008, 283.

²² Luther 2017.

²³ Wengert 2015, 259-260.

²⁴ Luther 2017.

3. KUTSUMUS: MITTE KOHUSTUS VAID VASTUS

Martin Lutheri ristiteoloogilisest vaatest lähtuvalt omandab töö ja kristliku kutsumuse (*vocatio*) omavaheline suhe uue tähenduse.

Mõistel *vocatio* (kutse, kutsumus, kutsumine) võib olla mitmeid erinevaid tähendusvälju. G. Wingren oma 1942. a töös „Lutheri õpetus kutsumusest“ kirjutab, et *vocatio* 1 on kolm erinevat tähendust. Esiteks evangeeliumi kuulutuse mõistes, mille kaudu inimesi kutsutakse Jumala lasteks. Teiseks võib mõiste tähistada ka tööd, mida igaüks teeb, esindagu siis inimene erinevaid tegevusalasid. Wingren asetab küsimuse alla Lutheri tõlgenduse 1 Kr 7:20, kus öeldakse, et igaüks peab jääma sellesse kutsesse (elukorraldusse), millesse ta on kutsutud. Kas Lutheril oli õigus, kui ta tõlkis kutsumist (kr κλησις)²⁵ kui välise seisundi või tegevuse sünonüümina? *Vocatio* (lad kutsumine, kutsutu) kolmas tähendus ilmub, kui seda mõistet kasutatakse kutsumise kohta jutlustaja ametisse. Siinkohal ei saa mõista *vocatio*’t kui ametit, vaid seda toimingut, mille kaudu inimene tegelikult ametisse astub. Lutheri kasutatud saksa keelne väljend *Beruf* (kutse, amet) on küll mitmetähenduslik, kuid Luther kasutab seda siiski enamasti tähenduses „väline seisund“ või „tegevus“, ning selles tähenduses on see teadaolevalt Lutheri loodud keeleline uuendus.²⁶ Lutheri kutsumuse õpetuses peetakse silmas siiski just kutset selles tähenduses, kuidas Luther tõlgendas 1. Kr 7:20.

Sellela muidugi ei taheta öelda, et evangeeliumi kaudu toimuv kutsumine Jumala lapseks ei hõlmaks ka inimese maist kutsumist – see tähendab, et „taevane“ kutsumus“ ja „maine“ kutsumus, mille all võib mõista ametit, tööd ja rolli ühiskonnas, ei ole teineteisest lahutatud. Wingreni sõnul: *Luther siiski ei kasuta mittekristliku inimese töö tähistamiseks mõistet vocatio (sks Beruf), Seisus ja amet on olemas kõigil inimestel, kuid kutsumus vocatio mõistes on kristlase ilmalik või vaimulik töö. Selles käsitluses on esmaselt tegemist siiski küsimusega ja Lutheri arusaamaga maisest tööst.*²⁷

Luther oma kutsumuse käsituses ei nõustu, et vaimulikel on ilmikutest kõrgema religioosse ja moraalse tähtsusega kutsumus. Luther õpetab, et kõigil kristlastel on kutse või kutsumus ning kõik kutsumused on oma moraalse ja religioosse tõsiduse poolest võrdsed. Erinevus on ainult funktsioonis.

²⁵ Lepajõe 2000, 58. Tõlgitud kui kutse, kutsumus, amet.

²⁶ Wingren 1952, 15. Weber 2007, 187-196. Mõistete „töö“, „kutse“, „kutsumus“ tõlkimise ja Lutheri keeleuuendamise kohta vt järeldused 52-55.

²⁷ Wingren 1952, 15-16.

Mõttega kõikide usklike preesterlusest²⁸ selgitab Luther, et Jumal on Kristuse kaudu kutsunud kõiki inimesi olema Tema armastatud lapsed ning nad ei vaja vahendajaid, et seda kutset otse vastu võtta. Kristlased, saades selle armu osaliseks Kristuse kaudu, saavad oma ligimesele preestriks, vahendades Jumala armastust oma kutsumuses ligimesele. Kristlased on nagu Jumala armastuse kanalid, pakkudes seda kaasinimestele erinevate vastutusvaldkondade kaudu. Lutheri jaoks ei pea kristlased otsima ja leidma eraldi kohti või tegevusvaldkondi, kus oma kuulekust Jumalale väljendada. Kõik kristlased on loomise korras paratamatult juba paigutatud. On need siis eraldi seisused ja ametid: abielu, perekond, töö või erinev tegevusvaldkond. Kõik inimesed on kutsutud maailmas töötama, olgu nad ilmikud või vaimulikud. Töötades kohusetundlikult ja rõõmuga, teenivad nad oma ligimest. Ka kõige lihtsam töö muutub kutsumuseks, kui kristlane kasutab ja rakendab oma usku. Rakendades oma usku toimub tegutsemine koos armastusega. Töö ei ole enam lihtsalt töö, vaid seda saab näha kui kutset Jumalalt. Kui Püha Vaim pühitseb kristlase elu, siis ei muutu tegutsemine või töö enesekeskseks täiuslikkuse otsinguks, vaid väljendub alandlikus ligimese teenimises. Luther aktsepteeris, et enamik maistest ametitest või rollidest on ligimesele kasulikud. Kristlane võis olla sõdur õiglases sõjas ja isegi timukas õiglases asjas.²⁹

1520. aastal kirjutas Martin Luther traktaadi pealkirjaga „Kristlase vabadusest“, kus visandas oma uue nägemuse kristlikust elust, mis on põhjapaneva tähtsusega mõistmaks tema arusaama kutsumusest. Kristliku elu mõistmise algab paradoksaalses seisukohas, mis väljendub lauses: *Ristiinimene on kõige vabam isand ja pole kellegi alam. Ristiinimene on kõige kohusetruum teener ja kõikide alam.*³⁰ Selle vastuolulise väite seletamiseks on kõige parem väljendada seda kahetasandilise suhtena: vertikaalne suhe esindab kristlase otsest suhet Jumalaga, elu Jumala palge ees (*coram Deo*). Horisontaalne suhe esindab kristlase suhet kaasinimestega (*coram hominibus*) ajaloolise eksistentsi tasandil.³¹

²⁸ Luther 2012c, 86-92. Luther ründab siin paavstluse esimest kaitsemüüri: *See on nõnda, kuna meil kõigil on üks ja seesama ristimine, üks evangeelium, üks usk, ja kuna me kõik oleme ühtviisi kristlased, sest ristimine, evangeelium ja usk on need, mis teevad vaimulikuks ja ristirahvaks. See aga, et paavst ja piiskop salvib, mungaks pühitseb, ordineerib, teistsuguseid riideid kannab, võib küll kellestki teha silmakirjatseja ja valepreestri, ei tee aga ühestki kristlast ega vaimulikku. Lk 87.*

²⁹ Benne 2017.

³⁰ Luther 2012b, 310.

³¹ Benne 2017.

3.1 Inimene Jumala ees - vabadus

Elu Jumala palge ees saab kristlase täieliku vabaduse allikaks, kui ta on usus vastu võtnud Kristuse. See muudab ta „kõigi vabaks isandaks“, sest enam ei pea ta ronima tegude redelil ülespoole (õigeksmõistmine tegude läbi), et Jumalale meelepärane olla. Kristlane on Püha Vaimu kaudu vastu võtnud tema eest surnud Kristuse poolt pakutud andestuse ja armu (õigeksmõistmine usu ja armu kaudu Kristuse pärast), mis annab vabaduse Seaduse nõudmistest ja alalisest hirmust hukkamõistu ees. Kristus on Seaduse tema eest täitnud.³²

Luther selgitab, et Pühakiri jaguneb kaheks: ettekirjutusteks ja töotusteks. Arutledes Seaduse olemuse ja selle range täitmise üle, jõuab ta Jumala töotuseni ning lõppjärelendusena selleni, et kui inimene kõiki Seaduse peensusi peab ja nende järgi elab, siis ikkagi päästab teda usk Kristusesse, Jumala töotustesse ja sõnasse. Sõnast on vaja kinni hoida: see tervendab ja ravib. Sõna on ülem kui ükski hea tegu, sest tegu ei ulatu Jumala sõnani ja tegu ei ela hinges, mida valitsevad usk ja Jumala Sõna. Nii pole õigeksmõistmiseks vajadust Seaduse järele. Selles usus seisneb kristlase vabadus ja selles seisneb Lutheri järgi usu esimene vägi.³³

Usu teine vägi seisneb uskumise siiruses ja tõsikindluses. Kui Jumalat peetakse usaldusväärseks, tõe ja õiguse allikaks ja kellesse usutakse truult lõpuni, siis on see kõige suurem Jumala teenimine. Nii on hing Jumala Tahte käsutuses ja usaldab Jumalat. Mis veel puudu ja mis tegusid veel vaja on? Kui Jumal seda näeb, et teda sel kombel usu kaudu südames täielikult austatakse, siis sellel põhjusel saabki inimene õigeks mõistetud.³⁴

Usu kolmanda jõu leiab Luther olevat pruudi ja peigmehe allegoorias. Usk liidab hinge Kristusega nagu pruudi peigmehega. Kuna Kristus on Jumal ja inimene ühteage, nii ei kanna Ta pattu, ei saa surra, Teda ei saa süüdi mõista. Nagu abielus, kõik mis on peigmehe oma saab ka pruudile ja vastupidi, nii võtab Kristus ära hinge raskused ja annab vastu häid ande.³⁵ Nii saab usklik puhtaks ja talle kingitakse pääsemine. Oluliseks jääb ikka ja jälle ainult usk.³⁶ Jumalat pole võimalik teenida ei Seaduste ega Käskudega ega tegudega vaid ainult teda ülistades ja Teda tõe ja headuse

³² Benne 2017.

³³ Luther 2012b, 316-317.

³⁴ Samas, 317-319.

³⁵ Samas, 319.

³⁶ Samas, 320.

mõõduks asetades. Luther hoiatab siinkohal veel, et on ohtlik see õpetus, mis asetab Seaduse täitmise teod ettepoole usust.³⁷ Nagu Kristus sai Jumalalt kaks aujärge – preestri ja kuninga – nii saab need igaüks, kes tunnistab Kristust oma peigmeheks. Need tiitlid ei tähenda üleolekut ega õigust teisi valitseda, vaid osadust Kristuse kannatustes: usu sügavus avaldub kannatamise võimes. Kristlase „võim“ on vaimne jõud, mis toimib just kannatuste keskel. Preestrina on kristlane kutsutud seisma Jumala ees puhtana, paluma teiste eest ja jagama Jumala õpetust.³⁸ Kristlane on sisemise inimese kaudu vaba kohustusest teha tegusid. Sest teod ei vii usule ja ei aita kuidagi pääsemisele kaasa.³⁹ Ükski maine jõud ega kannatus ei saa murda kristlase ühendust Kristusega. Usk asetab ta Jumala armu valitsuse alla, kus ta on vaba nii maailma survest kui ka vajadusest end tegudega päästa.⁴⁰

3.2 Suhe ligimesega – teenimine ja vastutus

Siiski rõhutab Luther, et kuigi usk õigustab kristlast Jumala ees, tehes ta „kõige vabaks isandaks“, ei vabasta see teda suhetest teistega ega muudest maistest kohustustest.⁴¹

Lutheri järgi jaguneb inimene uueks ja vanaks, sisemiseks ja välimiseks inimeseks. Sisemine inimene on seotud hingega. Välimine on veel vana, uuendamata inimene, mis on seotud kehaga/lihaga. Need kaks poolust ei ela teineteisega rahu, vaid võitluses.⁴² Luther järeldab, et õigeksmõistule ja vabadusele ei ole tähtis, kuidas on asi väliste asjadega. Hingele ei lähe korda see, kui kehal läheb kõik hästi ja vastupidi. Hinge vabadusele pole oluline, mis protseduure tehakse, mis rõivad kantakse, mis tööd tehakse, kus elatakse, mis kombeid täidetakse või kuidas ennast esile tuuakse. See võib viia ilma Jumalata elamiseni ja teeskluseni. Abi pole ka pingutatud mõtisklemisest pühade asjade üle. Ainsana on oluline Jumala püha Sõna, evangeelium Kristusest. Ainult see omab tähtsust hinge vabadusele ja õigeksmõistule.⁴³

³⁷ Luther 2012, 321.

³⁸ Samas, 322-323.

³⁹ Samas, 327.

⁴⁰ Benne 2017.

⁴¹ Luther 2012b, 327.

⁴² Samas, 311.

⁴³ Samas, 311-312.

Välimise inimese kirjeldus viib Lutheri tema teesi teise poole juurde, mis seisneb selles, et kristlane on „kõigi teener ja ori“. Teenrina teeb kristlane kõik teod.⁴⁴ Väline inimene on liha kaudu seotud maise elu ja teiste inimestega. Luther toonitab, et lihtne tegevusetus ei ole inimesele hea ja teod pole iseenesest halvad, kui need teenivad sisemist inimest. Kõiki tegusid tuleb teha, aga tuleb teada, et nende kaudu ei saa Jumala ees õigeks. Usu läbi teab hing, milliseid teod ja kui suures ulatuses on need inimesele vajalikud, kuid teod ei tohi muutuda eesmärgiks omaette. Aadama ja Eevaga paradiisiaias, näitab Luther, et teod pole õigeksmõistmiseks vajalikud, küll aga selleks, et vältida niisama ajaraiskamist ja hoida keha laitmatuna.⁴⁵ Ta täpsustab, et halvad teod ei tee kadagi halvaks ja head teod heaks. Seda kinnitab Kristuse tähendamissõna puu viljadest: hea inimene teeb häid tegusid, halb inimene halb. Usk teeb õigeks, ja alles pärast usus õigekssaamist saab inimene teha häid tegusid.⁴⁶

Head teod peavad teenima nii kristlast ennast. Ennekõike peab ta kuulutama endale ja teistele Jumala Seadust ja töotusi. Ülejäänud teod peavad teenima ligimest. Tuleb hoolt kanda enda eest, et jõuaks hoolt kanda teiste eest. Tuleb hoolt kanda nõrgemate ja puudust kannatavate inimeste eest, sellega täidetakse Kristuse seadust.⁴⁷ Eeskujuks tuleb võtta Kristuse elu. Vaatamata sisemisele vabadusele mitte tegusid teha tuleb võtta eeskujuks teenija elu, teenides ja aidates. Olla vaba sellest, kas saadakse midagi vastu või mitte, vaid aidata ligimest sellest hoolimata.⁴⁸ Veel enamgi, kristlane peab saama kaasinimesele Kristuseks, et Kristus oleks kõigis kristlastes.⁴⁹

Sellega antakse veel üks kristlase vabaduse mõõde: kristlane ei tee häid tegusid sellepärast, et teda keegi selleks kohustab või temale pandud reeglite alusel, vaid ta teeb seda sisemise usu pinnalt ja eeskujuna ja teiste inimeste eest.⁵⁰ Kristlane elab usu läbi ja ligimese armastuse kaudu, elab Kristuses ja oma kaasinimestes. See annab tõelise vabaduse. Vabadus kristluses tähendab, et kristlane saab aru, et ainuüksi tegusid tehes ei saa lähemale õigeksmõistmisele.⁵¹

⁴⁴ Luther 2012b, 327.

⁴⁵ Samas, 328-329.

⁴⁶ Samas, 330-331.

⁴⁷ Samas, 334-335.

⁴⁸ Samas, 336-337.

⁴⁹ Samas, 338.

⁵⁰ Samas, 341.

⁵¹ Samas, 343-344.

4. SAAVUTUS, KATKESTUS, KUTSUMUS

Tänapäeva saavutustele ja enesetõestamisele suunatud maailmas kõnetavad Byung-Chul Hani ideed koos Eberhard Jüngeli ja Martin Lutheri käsitlemustega mind sedavõrd, et töö viimases peatükis arendan nende põhjal oma mõtteid. Teen seda teljel: saavutus-katkestus-kutsumus, mille abil vastan kahele küsimusele. Esiteks: millised sarnasused ilmnevad mõistete „saavutus“ ja „katkestus“ vahel Lutheri, Jüngeli ja Hani tõlgendustes? Teiseks: kas Jünger ja Han üksnes kirjeldavad inimese olukorda saavutuste surve all või pakuvad nad ka võimalusi selle pingele leevendamiseks? Peatüki lõpus seon need arutelud ristiteoloogilise arusaamaga kutsumusest kui võimalikust vastusest tänapäeva inimese pidevale enesetõestamise vajadusele. Esmalt tutvustan lühidalt Jüngelit ja Hani ning nende tekste.

4.1 Eberhard Jünger. „Inimlik inimene“ (1985)

Eberhard Jünger (1934–2021) oli üks 20. sajandi mõjukamaid evangeelseid dogmaatikuid, kelle teoloogiline kujunemine algas Ida-Berliinis ja jätkus Zürichis. Tema õpetajate hulka kuulusid Karl Barth, kellelt omandas ta kristoloogilise rõhuasetuse ja teoloogilise realismi ning Gerhard Ebeling ja Ernst Fuchs, kelle kaudu jõudis ta sügava hermeneutilise mõtlemiseni. Lisaks mõjutasid teda veel Hegel, Luther ja Aristoteles, eriti seoses inkarnatsiooni ja risti metafüüsiliste eelduste kriitikaga. Jüngeli teoloogias domineerivad saksa mõtlejad, samas kui angloameerika teoloogia mõju on tagasihoidlik. Jünger oli tuntud oma võime poolest ühendada filosoofilist ja teoloogilist väljenduslaadi, kus tooni annavad nii mõtte sügavus ja tihedus kui ka tema keelelis-retooriline võimekus.⁵² Jüngeli peateoseks peetakse *Gott als Geheimnis der Welt* (1977), mis käsitleb ristilöödu teoloogiat teismi ja ateismi pingeväljas. Kuigi ta kirjutas ka monograafiaid, avaldus tema mõttetihedus eriti lühivormides, mis koondati viide esseekogumikku aastatel 1972–2003.⁵³

Eberhard Jüngeli essee „Inimlik inimene“ ilmus 1990. aastal kogumikus *Wertlose Wahrheit. Zur Identität und Relevanz des christlichen Glaubens* (Väärtusetu tõde. Kristliku usu identiteedist ja tähtsusest). Essee on teoloogia ja antropoloogia

⁵² Webster 1989, 92-93.

⁵³ Pöder 2014.

piiril asuv uurimus, mis püüab vastata küsimusele, mis teeb inimesest inimliku inimese.

Jünger kirjeldab uusaegset inimest kui kedagi, kes samastab ennast oma tegudega. Ta rõhutab, et inimene ei saa ennast samastada ega luua oma olemise alust tegude kaudu. Tegude kaudu saab inimene küll saavutada edu, tunnustust, tõsta eneseväärikust, aga need ei tee teda inimlikuks inimeseks. Luterliku teoloogina Jünger vastandub Aristotelesele ja seega ka uusaegse inimese enesekuvandile, mille kohaselt inimene on see, mida ta teeb.⁵⁴

Jünger usub, et inimese ja tema tegude eristamine on vajalik ning inimene ei ole iseenda alus ega looja. Ta ei saa oma olemist ise põhjendada, sest ta ei ole iseennast loonud. Igasugune katse iseennast moraalselt, eksistentsiaalselt või saavutuste kaudu põhjendada on lõpuks määratud läbikukkumisele. Jüngeli poolt esitatud väide on, et inimene saab inimeseks ainult siis, kui ta lakkab olemast iseenda alus. Inimene, kes püüab ennast luua ja teha isikuks iseenda kaudu ehk oma inimliku mõju kaudu enese üle, on tegelikult iseendast võõrdunud. Piibellikuses keeles tähendab see, et inimene on patune – tema loomus on riknenud.⁵⁵ Inimese loomus on juba kord selline, et ta püüab end teostada ja sellega oma olemise üle otsustada. Lõpuks loob selline eneseteostus illusiooni, et ta saab ennast ise heaks teha. Õigeksmõistuõpetusest tuleneb, et isik on loodud Jumala poolt, kusjuures Luther rõhutab, et see toimub usu kaudu. Seda usu kaudu lisandit ei tohiks mõista nii, et inimene ikkagi loob oma isikut usuteo või saavutuse kaudu. Jünger selgitab, et Lutheri järgi on usk:

[...] hoopis meie elu teo- ja saavutusseose elementaarne katkestus. Usus usaldab inimene hoopis täielikult Jumala tegu ehk siis Jumala loovat teosõna [...]. Ehk siis usk teeb isiku isikuks selle kaudu, et ta laseb lihtsalt Jumalal toimida.⁵⁶

Jünger kirjeldab inimest olendina, kes on määratletud läbi suhete ja suhtlemise. Ta ei ole suletud üksus, vaid avatud olend, kelle identiteet kujuneb suhtlemise kaudu. Jumal kõnetab inimest ja see kõnetus loob inimese isikuliseks subjektiks.⁵⁷ Seetõttu ei ole inimese olemise alus tema teod, saavutused ega eneseteostus, vaid Jumala pöördumine tema poole.

⁵⁴ Jünger 2013, 98, 710.

⁵⁵ Samas, 710-711.

⁵⁶ Samas, 711-712.

⁵⁷ Samas, 715.

Jünger käsitleb põhjalikult seaduse ja evangeeliumi vahekorda. Seadus paljastab inimese enesekeskuse ja võimetuse ise oma jõust õiget teha.⁵⁸ Evangeelium katkestab selle nõiaringi, sest kuulutab õigeks mõistu sõltumata inimese tegudest. Katkestus on Jüngerile jaoks oluline küsimus: tegus-olemise elementaarne katkestus eneseloomise projektis, katkestus eneseõigustuses, katkestus iseeneseks saamise saavutustes.

Katkestus ei ole passiivsus ega tegevusetus, vaid ruum, kus Jumal saab tegutseda. See on koht, kus inimene lakkab olemast iseenda alus ja saab vastu võtta oma olemist kui kingitust. Kus ta tunneb Jumalat kui andjat ja iseend kui tõeliselt seda, kes on võimeline vastu võtma.⁵⁹

4.2 Byung-Chul Han. „Väsimuseühiskond“ (2010)

Byung-Chul Han (1959) on Lõuna-Koreas sündinud filosoof ja kultuuriteoreetik, kes alates 1980. aastatest elab Saksamaal. 1994. aastal sai ta Freiburgi Ülikoolist doktorikraadi ja 2000. aastal habilitatsioon Baseli ülikoolis. Ta on avaldanud üle kolmekümne raamatu, peamiselt saksa keeles, mis on tõlgitud korea, prantsuse, hispaania, inglise jt keeltesse. Ta on katoliiklane, samuti õppinud katoliiklikku teoloogiat, kuid oma töödes ei tugine ta otseselt katoliiklikule traditsioonile. Tema töö keskendub suure osas neoliberalismi kriitikale ning selle mõjule üksikisikule ja ühiskonnale. Laiema tuntuse saavutas Han pärast 2010. aastal ilmunud esseed „Väsimuseühiskond“ (*Müdigkeitsgesellschaft*). 2012. aastal järgnesid „Läbipaistvusühiskond“ (*Transparenzgesellschaft*) ja „Erose agoonia“ (*Agonie des Eros*). Kaks esimest on ilmunud ka eesti keeles Loomingu Raamatukogu vahendusel.

Enamikku Hani kirjutistest iseloomustab mure olukorra pärast, millega inimesed neoliberalistlikus ühiskonnas kokku puutuvad. Olukorda uurib ta kõrvutades erinevaid teemasid, nagu kiire elutempo, tehnoloogiate võidukäik, seksuaalsus, vaimne tervis (sh läbipõlemine, ärevus, depressioon, aktiivsus- ja tähelepanuhäire), vägivald, vabadus ja popkultuur. Hani teosed on tihedad ja napisõnalised ning koosnevad lühikestest peatükkidest, mille pealkirjad mõjuvad kui lööklaused. See on ka tõenäoliselt põhjus, miks tema teosed on leidnud arvuka lugejaskonna.⁶⁰ 2025. aastal

⁵⁸ Jünger 2013, 716.

⁵⁹ Samas, 2013, 718-719.

⁶⁰ Han 2022, 49-50.

eesti keeles ilmunud „Väsimuseühiskonna“ kohta on võrdlemisi kriitilise artikli avaldanud kirjanik ja japanist Rein Raud.⁶¹

Byung-Chul Hani „Väsimuseühiskond“ on esseekogumik, mis kirjeldab hilismodernse ühiskonna üleminekut distsiplinaarühiskonnast saavutus- ja väsimuse ühiskonnaks.⁶² Han väidab, et tänapäeva inimene ei ela enam välise surve, keeldude ja käskude all (nimetades seda distsiplinaarühiskonnaks), vaid sisemise sunnina toimiva enesepiitsutamise režiimis. Kui distsiplinaarühiskonda iseloomustasid vormelid „pead“ ja „ei tohi“, siis saavutuse ajastut iseloomustavad loosungid „sa võid“ ja „sa suudad“. See positiivsuse vägivald ei vabasta inimest, vaid muudab ta iseenda ekspluateerijaks.⁶³ Hani poolt kirjeldatud saavutussubjekt on küll näiliselt vaba, ega allu välisele isandale. Ometi ei vii välise isanda puudumine teda vabaduseni. Nüüd langeb sund vabadusega ühte, sest surve tuleb tema enda seest, mis viib saavutussubjekti sundivasse vabadusse. Ta peab pidevalt tõestama oma väärtust, olema efektiivsem. Töö ja saavutustega liialdamisest saab pöörane eneseekspluateerimine.⁶⁴ Tulemuseks on paradoks: inimene on täiesti vaba, kuid ta on vaba tegutsemiseks, mitte tegutsemise lõpetamiseks.

Saavutusühiskonna keskne probleem on väsimus ja sellest tulenevad patoloogiad: ärevus, tähelepanuhäired, läbipõlemine, depressioon.⁶⁵ Saavutussubjekti põhiküsimus on: kas ma olen piisav? See küsimus ei saa vastust, sest endale seatud eesmärged saavutussubjekt ei ole võimeline täitma. Saavutusühiskond ei anna kunagi märku, et inimene on eesmärgi saavutanud. Midagi on alati pooleli ja midagi peab veel saavutama. Oma väärtust ja tähendust tuleb pidevalt uuesti kinnitada ja määratleda.⁶⁶

Saavutusühiskonna pingetest tulenevale läbipõlemisele pakub Han omamoodi alternatiivi. Selleks on pühitsetud aja mõiste: see on ajalis-ruumiline katkestus, mis hõlmab endas tegevusetust. Tema arvates vajab inimene peatumist: katkestust, mis peatab saavutussunni. See on otsekui kvalitatiivselt teistsugune aja- ja ruumikogemus, mis ei ole mõõdetav efektiivsuse või tulemuste kaudu. See pole pelgalt puhkus, vaid

⁶¹ Raud 2025. *Sellised raamatud, nagu Han neid kirjutab, on tõepoolest väga vajalikud. Neid peaksid lugema 16–18aastased intellektuaalsete huvidega noored, kelles need võiksid äratada sügavama huvi filosoofia vastu, ja võib-olla ka keskeakriisi jõudnud keskastme juhid, kes on saavutanud elus kõik, mille poole nad püüdnud on, aga tunnevad ebamääraselt, et miski oluline on kuskilt ikkagi puudu. Kõik ülejäänud võiksid aga nende asemel lugeda midagi muud.*

⁶² Han 2025, 12.

⁶³ Samas, 11-12, 14.

⁶⁴ Samas, 14.

⁶⁵ Samas, 11, 13, 30, 37, 40-41, 43. Väsimusest tulenevaid tagajärgi rõhutab Han oma teoses korduvalt.

⁶⁶ Samas, 36-39.

see on teissugune olemise viis – puudub eesmärgile allutatus. Han näeb selles võimalust taastada inimese (saavutussubjekti) võime kogeda ümbritsevat maailma, teisi ja iseennast väljaspool saavutuse survet.⁶⁷

4.3 Saavutus

Han ei kasuta oma „Väsimuseühiskonnas“ otsesõnu religioosseid kategooriaid või kui ta seda teeb,⁶⁸ siis ei lasku ta teoloogilisse diskussiooni. Kuid vaatamata sellele on tema analüüs üllatavalt sarnane kirkuseteoloogia loogikaga. Inimene püüab iseennast määratleda ning seeläbi õigustada end oma tegevuste ja saavutustega. Han järeldab, et kuhugi ei ole kadunud oma elule tähenduse otsimine eneseõigustuslikul moel ja seda püütakse leida läbi saavutuste ehk tegude. See on lihtsalt sekulariseerunud. Hani käsitluses ei ole saavutus lihtsalt tegu ega tegevuste kogum, vaid eksistentsiaalne kategooria, kus inimene peab end pidevalt õigustama läbi selle, mida ta teeb, loob ja saavutab. Kaasaegse inimese enesemõistmist iseloomustab Han terminiga saavutusühiskonna subjekt/saavutussubjekt.⁶⁹ Tegemist ei ole enam eelmise distsiplinaarühiskonna inimesega, keda juhtis väline sund. Saavutusühiskonnas on inimene iseenda suveräänne käskija, kes ei allu mitte kellelegi, välja arvatud tema ise. Nii muutub saavutus Hani järgi eneseväärtuse mõõduks ja samal ajal vahendiks, mille kaudu inimene püüab oma olemasolu õigustada. Han kirjutab:

[...] lõpliku eesmärgi saavutamise tunnet lihtsalt ei tekigi. Asi pole selles, et nartsissistlik subjekt ei tahaks millegagi lõpuni jõuda. Ta lihtsalt ei ole selleks võimeline. Saavutamissund ajab teda ikka ja jälle veel rohkem saavutama [...] Tema elus on kogu aeg midagi puudu, teda valdab lakkamatu süütunne. Kuna ta õigupoolest konkureerib iseendaga, püüab ta iseennast ületada, kuni variseb kokku. Teda tabab psüühiline kollaps, mida nimetatakse läbipõlemiseks. Saavutussubjekt teostab surmani iseennast. Eneseteostus ja enesehävitus langevad siin kokku.⁷⁰

⁶⁷ Han 2025, 47-54.

⁶⁸ Han 2025, 19, 47-48. Lk 19 konstateerib Han usu kaduvust: *Usu kaotamine ei puuduta tänapäeval üksnes jumalat või teispoolsust, vaid reaalsust ennast, ja see muudab inimese radikaalselt kaduvaks. Iseloomustades pühitsetud aega, nendib Han lk 47, et: Pidu on selline sündmus, selline paik, kus ollakse jumalate seltsis ja saadakse ise jumalikuks. Jumalad rõõmustavad, kui inimesed mängivad: inimesed mängivadki jumalate jaoks. Kui me aga elame pidustuseta ajal, ei ole meil jumalikkusega enam mingit sidet. Lk 48 kirjeldab ta pühitsetud aja ja peo religioosset algupära: Peol ja pühitsemisel [Fest, Feier] on religioosne algupära. Ladina keeles on sõna feriae, mis märgib religioosseteks ja kultuslikeks toiminguteks määratud aega. Faunum tähendab püha, jumalusele pühendatud paika. Pidul algab seal, kus lõpeb pro-faanne, argine, jumaluse-eelne aeg. See eeldab pühitsemist. Peo pühitsetud ajal saab inimene sissepühitsetuks. [...] Kõikehõlmava tööaja tõttu on pühitsetud aeg tänapäeval täiesti kadunud. Tööaeg hõlmab isegi pausi. Seda on vaja, et me tööst kosuksime ja suudaksime edasi funktsioneerida.*

⁶⁹ Samas, 12, 14.

⁷⁰ Samas, 36-37.

Siin avaneb sarnasus Martin Lutheri käsitusega inimesest, kes on kui pööratud iseendasse – *incurvatus in se*. Lutheri kirjeldatud inimene on suletud iseendasse ning püüab leida oma õigustust iseendast – oma tegudest, oma vagadusest, oma moraalsest edenemisest.⁷¹

Sarnase suuna esitab ka E. Jünger. Ta seostab uusaegse inimese enesemõistmise vabadusest aristotelliku mõtteviisiga, kus vabaks isandaks saab inimene just sellega, et ta võtab end oma valdusesse. Inimene loob iseenda väärtuse oma eneseteostusega ehk inimese teeb õigeks ja seega inimlikuks just see, et ta teeb õigeid tegusid. Jünger kirjutab: *Teiste inimeste silmis võin ma küll olla see, mida ma endast teen või olen teinud. Ma võin koguni iseendale paista oma tegude saadusena.*⁷²

Just siin avaldub minu arvates Hani analüüsis tinglik sarnasus Lutheri ja Jüngeriga, mida võib nimetada kui sekulariseeritud kirkuseteoloogiaks: inimene ei otsi enam õigustust Jumala, vaid iseenda ja teiste ees. Inimene püüab ehitada oma minapilti ja anda sellele tähendust nii endale kui ka teistele inimestele oma tegude ja saavutuste kaudu. Ta ehitab ja loob ennast lakkamatult saavutuste kaudu. Midagi saavutades ootavad ees juba uued kategooriad ja eesmärgid. Tekib sisemine iseeneses korduv ring, mida määrab ja toidab pidev vajadus ennast õigustada. Saavutusühiskonna subjekt ei ole uus inimtüüp, vaid sama inimene sarnases olukorras, mida kirjeldas Luther teoloogilises keeles. Erinevus on selles, kelle ees end Lutheri-aegne teoloogia ja tänapäevane saavutusühiskonna subjekt end õigustada püüab – kas Jumala või inimese, olgu siis iseenda või teise. Ent olukord, milles „eneseõigustaja“ on, on sügavalt sarnane. Ülaltoodud, nii kirjeldatud sekulariseeritud kirkuseteoloogia olukorras saab nähtavaks vajadus katkestada aina korduv enesetõestamise ring.

4.4 Katkestus

Hani kirjeldatud väsimuseühiskonnas lõpmatuna kulgev saavutusvajaduse tagant piitsutamine viib saavutussubjekti väsimuseni, mis põhjustab inimese isolatsiooni ning lõhub suhted kaasinimestega. Ta iseloomustab seda kui üksikisiku mina-väsimust, kus kogu väsimus on hõlmatud vaid iseendaga. See on lahutav ja inimesi lõhestav väsimus,

⁷¹ Luther 2017. *Me kohtame paljusid inimesi, kes palvetavad, paastuvad, annetavad, teevad seda ja teist, elavad inimeste ees head elu. Aga kui sa neilt küsid, kas nad on ka kindlad, et see Jumalale meelepärane on, mida nad teevad, ütlevad nad: ei. Nad kas ei tea või kahtlevad selles. Muuhulgas leidub ka selliseid suuri õpetlasi, kes neid eksitasid ja ütlevad, et selles polegi vaja kindel olla, ehkki nad ise ei tee muud, kui õpetavad häid tegusid!*

⁷² Jünger 2013, 710.

mis viib kogukonna hävimiseni. Sellele vastukaaluks kirjeldab ta positiivse väsimuse vormi, mida ta iseloomustab kui väsimust, kus on vähem „mina“. See on olukord, kus inimene märkab ka teise inimese väsimust ja nii saavad nad seda kogeda ühiselt. Nii ei ole tegemist mitte kurnatuse ja destruktiivne väsimusseisundiga, vaid kui olukorraga, mis võib inspireerida. Inimene näeb teist inimest ja tedagi nähakse – seda võib mõista kui osadusväsimust. Selline seisund võib hoopis inspireerida. Han: *Väsimuse inspiratsioon kõneleb vähem sellest, mida peaks tegema, küll aga sellest mille võiks sinnapaika jätta. Väsimus annab inimesele võime asjad omamoodi rahule jätta ja rahulikult mitte midagi teha.*⁷³ Han illustreerib seda mõtet M. Heideggeri abil, kes kirjeldas sabbatit kui mitte midagi tegemise päeva: *[...] Pärast loomistööd kuulutas Jumal seitsmenda päeva pühaks. See tähendab, et püha ei ole päev millegi jaoks, vaid päev mitte millegi jaoks, kus saab kasutada kasutat. See on väsimuse päev [...].*⁷⁴

Hani arvates võiks selline osadusväsimus luua eeltingimused saavutusvajaduse lõppematu ringi katkestamiseks. Seda kirjeldab ta kui aja pühitsemist. Hani saavutussubjekt elab ühtlases, katkematu vooluna kulgevas ajas, kus on olulised töö, tootlikkus ja eneseteostus. Ajal ei ole erisusi ja see täidetakse tegevustega. Puuduvad pausid, mis annaksid millelegi tähenduse: kõik kulgeb ühetaoliselt ja millelgi ei ole lõpuks tähendust. Pühitsetud aega mõistab Han kui katkestust, seda hetke, mis ei allu enam tootmise ja tegutsemise survele. See on aeg, mis katkestab harjumuspärase toimimise. See katkestus ei ole aga tühjus, vaid see on hetk, kus võib ilmned midagi muud – see on täidetud aeg, milles elul on kõrgendatud intensiivsus. Pühitsetud ajal ei kontrolli inimene aega, vaid see on hetk, kus ta saab midagi vastu võtta. See on koht, kus saavutusvajaduse sunniring katkeb ja avaneb võimalus uute tähenduste leidmiseks.⁷⁵

Lutheri ristiteoloogilisest vaatest ei ole kristlik elu üles ehitatud saavutusele. *Sola fide* printsiibist lähtudes ei sõltu inimese õigeksmõistmine inimese religioosse või moraalse pingutuse tulemustest, vaid see on Jumala kingitus: arm, mis vabastab inimese eneseõigustusele suunatud saavutuste sunnist ja asetab head teod uude valgusesse. Saavutused ei ole mitte õigeksmõistmise eeltingimus, vaid usust tulenevad viljad, mis peavad väljenduma kaasinimese/ühiskonna teenimises. Katkestus tähendab Lutheri järgi eneseõigustusliku saavutusvajaduse loogika murdmist. Selle tulemusena

⁷³ Han 2025, 30-31.

⁷⁴ Samas, 32-33.

⁷⁵ Samas, 48-49.

liigub inimene oma sisemisest ringist välja – uude suhtesse iseendaga, kaasinimestega, ühiskonnaga, kus enam ei pea iseennast lõppematult õigustama.⁷⁶

Evangeelse teoloogina sekundeerib Lutherile Eberhard Jüngel, kes loeb uusaegse inimese halvimate väärtuste hulka just seda, et inimene tahab ise oma heade tegudega ehk oma õige käitumisega ennast teostada.⁷⁷ Ta tahab iseennast omada, asetades ennast Jumala kohale.⁷⁸ Jüngeli jaoks ei ole inimene see, kelleks ta ise ennast teeb, vaid see, kes Jumala poolt looduna saab olla vastu võetud: kellele on antud ja kes on juba õigeks kuulutatud. Et ennast üldse tundma õppida sellise inimesena, kellele on antud tema ise, peab saavutussubjekt, see pidevalt tegutsev ja toimiv inimene, laskma ennast oma lakkamatus tegutsemises elementaarselt katkestada. Jüngel rõhutab veelgi, et lisaks inimesele endale peab samuti saavutustele orienteeritud ühiskond lubama katkestusi, mille abil saab saavutusrattas olev inimene asetada ennast loovasse passiivsusesse.⁷⁹

Hani viide sabafile kui mitte midagi tegemise päevale leiab rõhutamist ka Jüngeli poolt, kes sarnaselt tähtsustab sabafile kui loovat rahuhetke, kus tegutsejast saab taas lihtsalt olija, kus inimene mõistab, et ta ei võlgne enese eest tänu iseendale. Katkestus loob tänulikkuse. Jüngeli jaoks on inimene Jumalaga vastavuses siis, kui temas olev lakkamatu tegutseja laseb Jumalal ennast elementaarselt katkestada. Seda selleks, et eneseteostuse asemel lubab ta midagi vastu võtta. Selline inimene tunneb Jumalat kui andjat ning kogeb iseennast kui vastuvõtjat. Selline olukord teeb inimese vabaks. Iseenda mina loomise ja põhjendamise alt vaba inimene on tänulik ja sellisena on ta võimeline tegutsema oma töödes ka tänuliku andja ja teenijana, mis ennekõike peaks ilmneka kaasinimeste teenimises. Jüngel teeb siin rõhuasetuse, et eriti peaks see ilmneka selliste inimeste teenivas kohtlemises, kes ise ei ole võimelised (enam) midagi saavutama.⁸⁰ Seda võib tõlgendada kui nõrgemate ühiskonnagruppide abistamist ja toetamist.

4.5 Kutsumus

Saavutuse ja katkestuse omavahelisel võrdlemisel Lutheri, Jüngeli ja Hani näitel saab nähtavaks nende omavaheline seos. Pidev eneseõigustus ja saavutusvajadus viivad inimese paratamatult lõppematusse suletud ahelasse, milles ta peab oma väärtust

⁷⁶ Luther 2012, 327.

⁷⁷ Jüngel 2013, 716.

⁷⁸ Samas, 714.

⁷⁹ Samas, 719.

⁸⁰ Samas, 719-720.

järjekindlalt õigustama. Katkestus murrab selle ringi. Seega ei tähenda katkestus millegi kaotamist, vaid vabanemist. See vabastab inimese lõppematust eneseõigustuse ning saavutusvajaduse sunnist, luues sellega võimaluse elada oma elu tähendusrikkamalt. Hani kirjeldatud saavutussubjekt, Lutheri *incurvatus in se*, kui ka Jüngeli „iseennast omav inimene“ saavad kokku sarnases situatsioonis. See on koht, kus saavutus- ja enesetõestamis vajadus jõuavad oma loomuliku piirini ja see kas katkeb (ärevus, läbipõlemine, depressioon) või see katkestatakse. Olgu üht või teistmoodi, avaneb sellega võimalus tunnetada oma inimlikku olemasolu teisiti.

Kuigi Hani ei kasuta teoloogilist lähenemist, võib tema väsimusühiskonna vaadet ja diagnoosi mõista sekulariseeritud kirkuse teoloogiana, kus kehtivas päästemudelil peab inimene ise ennast õigustama ja jätkuvalt tõestama. Sellega on kirjeldatud päästemudel, õigemini enesepäästemudel, vastuolus ristiteoloogiaga. Heidelbergi väitluses vastandub Luther kirkuse teoloogiale, mille järgi inimene otsib Jumalat nähtavas edus, jõus ja saavutustes. Ristiteoloogia seevastu paljastab, et tegude kaudu enda tõestamine on eneseõigustamise viis. Jumala-poolne õigeksmõistmine ei leia aset pelgalt inimese saavutuste tõttu, vaid seisneb vastupidises: peatumisel, Jumala suveräänsel armul ning pigem kannatuses ja nõrkuses.

Hani ühiskonna analüüs näitab, et tänapäeva inimese saavutusvajadus on muutunud nõiaseenda päästeprojektiks. Sarnasele järeldusele jõuab ka Jünger, kelle jaoks ei seisne inimese inimlikkus autonoomses enesekujunduses, vaid inimene saab tõeliselt inimeseks seal, kus ta laseb enda katkestada, laseb end Jumalal kõnetada. Hani ja teoloogilise traditsiooni vahel tekib siin pingeväli: kui Hani kirjeldab subjekti, kes on iseenda tõestamisest ja väärtuse andmisest väsinud, siis Luther ja Jünger osutavad võimalusele, et inimene ei pea olema ega ole iseenda alus.

Asetades ristiteoloogia ja väsimuseühiskonna omavahelisse dialoogi, ei ole siin mitte kõige tähtsam lihtne moraalne üleskutse vähendada töötempot või vähendada saavutatavaid eesmärke, vaid küsimus on õigekssaamise aluses. Kui inimene peab ennast pidevalt looma kellekski, siis osutub igasugune tulemus lõpuks läbikukkumiseks, sest saavutus- ja tõestamisvajadus ei katke. Ometi on inimese võimetel piirid. Kui inimene on aga õigeksmõistetud enne igasugust saavutust, siis siin peitub ristiteoloogia võimalus: lisamata saavutuste loetellu uut ülesannet, vabastab see inimese vajadusest enda lõppematust lunastamisest.

Sellest vaatest lähtudes saab omistada kutsumusele kaasajas uue tähendusvälja. Luterlikust seisukohast ei ole kutsumus eneseteostamise ega enese loomise vahend, vaid olukord, kus nõi saavutuspingest vabastatud inimene saab vabalt täita oma kutsumusi erinevates rollides, ilma pingeta ennast pidevalt tõestada. See võimaldab inimesel avardada vaadet enda ümber. Hani saavutusühiskonnas võib kutsumus muutuda järjekordseks enesetõestamise vormiks. Vaid ristiteoloogilisest vaatest saab kutsumust mõista kui vabastavat olemisviisi. Selliselt kirjeldatuna võimaldab ristiteoloogia kaasaegses kontekstis pakkuda alternatiivi pidevale enesetõestamisele.

Hani näitab, kuidas saavutusühiskonnas võib vabadus muutuda sunduseks. Luther ja Jünger osutavad, et vabadus sünnib seal, kus inimene ei pea enam ennast õigustama. Nii ei osutu kutsumus mitte lihtsalt praktiliseks järeltõeks ristiteoloogiast, vaid omandab hoopis uue olemise vormi. Kui õigeksmõistmine katkestab inimese eneseõigustuse kohustuse, siis kutsumus võib määrata selle vormi, kuidas katkestatud/õigeks mõistetud inimene edasi elab. Kui Hani üksindusväsimuses, Lutheri *incurvatus in se* ja Jüngeli iseennast omav inimene kirjeldavad inimest, kes on suletud oma enesetõestusesse ja saavutustesse, siis kutsumus annab inimesele viisi ja kirjeldab teda kui inimest, kes on pööranud iseendast välja – pööranud kaasinimese poole. Ta ei tegutse enam selleks, et luua ja tõestada oma olemasolu väärtust. Ta on juba väärtuslik. Seetõttu ei lisa kutsumus inimesele väärtust, vaid eeldab seda. Nii saab ilmsiks, et ristiteoloogiline vaade kutsumusele ei vii passiivsusele, vaid avab uue olemise ja tegutsemise viisi. See pole enam saavutusest lähtuv tegutsemine iseenda tõestamiseks, vaid tänulik ja vaba teenimine

KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks oli avada *vocatio* tähendus Lutheri ristiteoloogias. Selleks selgitasin kristliku elu ja tegude teoloogilist tähendust Lutheri teoloogias. Viimaks analüüsisin, kas ning millisel viisil võiks Lutheri ristiteoloogiast lähtuv arusaam kutsumusest kõnetada tänapäeva inimest saavutuskeskses ühiskonnas, kasutades selleks Eberhard Jüngeli (Inimlik inimene 1985) ja Byung-Chul Hani (Väsimuseühiskond 2010) käsitusi inimesest, saavutusest ja eneseõigustusest.

Töö esimeses peatükis tutvustasin Lutheri ristiteoloogia põhijooni ning selle eristumist kirkuseteoloogiast. Heidelbergi disputatsiooni teesid näitavad, et Lutheri jaoks ei ole küsimus üksnes selles, kuidas inimene Jumalat tunnetab, vaid selles, millisest lähtepunktist inimene üldse püüab mõista Jumalat, iseennast ja kristlikku elu.

Kirkuseteoloogia suunab inimest otsima Jumala heakskiitu inimese enda tegude, moraali, tarkuse, religioosse edenemise ja saavutuste kaudu, püüdes end Jumalale kõlblikuks teha ja õigeksmõistmist välja teenida. Ristiteoloogia väidab vastupidiselt, et Jumal tuleb ise inimese juurde, ilmutab ennast ristil, kannatuses ja nõrkuses.

Ristiteoloogia järgi ei saa inimene Jumalale läheneda oma moraalsete või ratsionaalsete võimete abil, sest patune inimene ei taju õigesti tõeliselt head. Headuse ja ratsionaalsuse lõpliku mõõdupuu annab Jumal ise. Seetõttu ei ole võimalik heade tegude, eeskujuliku eluviisi ega pideva enesetäiustamise kaudu Jumala armu ära teenida. Päästev õigeksmõistmine on võimalik üksnes usu kaudu Kristusesse.

Esimesele uurimisküsimusele saab seega vastata, et Lutheri ristiteoloogia keskmes on arusaam, et inimene ei saa ennast ise õigustada ega Jumalat tunnetada oma loomulike võimete abil. Ristiteoloogia põhierinevus kirkuseteoloogiast seisneb selles, et õigeksmõistmine ei sünni inimese usuliste ega moraalsete saavutuste suurendamisest, vaid üksnes Jumala armust Kristuse ristil toimunud päästeteo tõttu. Ristiteoloogia katkestab inimese kalduvuse otsida õigustust iseendast.

Teises peatükis vaatlesin heade tegude tähendust ristiteoloogia vaatepunktist. Lutheri jaoks on kõigi tegude aluseks üksnes usk – seega ainult Jumal ise. Ainult usk saab vabastada inimese patusest loomusest, milles ta on just kui iseendasse kinni jäänud (*incurvatus in se*). Usk annab selle jõu, mis avab inimese ja suunab ta edasi andma seda, mis tal on. Luther ei eita heade tegude tähtsust ega kõrvalda neid kristlikust elust. Pigem muudab ristiteoloogia otsustavalt nende tähendust. Head teod ei ole õigeksmõistmise eeltingimus ega inimese võimalus oma väärtust Jumala ees

suurendada. Head teod sünnivad usust ning on õigeksmõistva usu nähtav tagajärg inimese elus. Lutheri järgi ei tee head teod inimest õigeks, vaid õigeks mõistetud inimene teeb häid tegusid.

Sellest tulenevalt võib teisele uurimisküsimusele vastata, et Lutheri järgi on tegude kohane koht kristlikus elus usust lähtuv ligimese teenimine igapäevastes ametites ja rollides. Teod ei ole suunatud inimese enda päästele, vaid kaasinimese aitamise ja teenimisse. Ristiteoloogia vaatest ei ole kristlik elu kristlase moraalse enesetäiustamise ülesanne, vaid eluviis, mis kasvab välja õigeksmõistmisest. Head teod jäävad vajalikuks, kuid nende tähendus muutub. Kristlane ei tee häid tegusid selleks, et saada õigeks mõistetud, vaid sellepärast, et ta on juba õigeks mõistetud.

Kolmandas peatükis selgitasin kutsumuse (*vocatio*) tähendust. Analüüs näitas, et Lutheri arusaam kutsumusest erineb oluliselt käsitusest, milles kutsumus tähendab eelkõige erilist vaimulikku seisundit või kõrgemat religioosset ideaali. Reformatoorses käsitluses omandab kutsumus palju laiema tähenduse. Kristlik elu ei piirdu kirikliku või kloosterliku „püha“-sfääriga, vaid realiseerub inimese igapäevases elus, töös, ametites ja suhetes.

Oluliseks punktiks on siin Lutheri käsitus kristlase vabadusest. Kristlase vabadus ei seisne kohustustest vabanemist, vaid see tähendab vabadust teenida. Kristlase vabadus väljendab kristliku elu kahte tasandit. Elu Jumala palge ees (*coram Deo*) tähendab õigeksmõistmist usu kaudu ja vabanemist vajadusest ennast tegude kaudu päästa. Elu kaasinimese ees (*coram hominibus*) tähendab vastutust ja ligimese teenimist. Just siin avaneb kutsumuse tähendus ristiteoloogia valguses. Kutsumus ei tähenda eneseõigustamist töö või moraalse täiuslikkuse kaudu, vaid usust kantud vastust Jumala armule. Kristlik elu ei ole asi iseeneses ega uus enesearengu tasand, vaid vabadus vaadata endast kaugemale ja enda ümber. See on eluviis, mis kasvab välja õigeksmõistmisest.

Kolmandale uurimisküsimusele saab vastata, et Lutheri teoloogias mõistetakse kutsumust usust lähtuva eluviisina, milles head teod ei ole õigeksmõistmise saavutamise vahend, vaid vastus Jumala armule. Kutsumus ei ole kristlase eneseteostuse projekt, vaid usust kantud vastus ristile. Siin avaldub kogu töö keskne lähtepunkt: ristiteoloogia vabastab inimese vajadusest oma olemasolu pidevalt õigustada.

Töö neljandas peatükis seon Lutheri ristiteoloogia kaasaegse inimese olukorraga, kasutades Byung-Chul Hani ja Eberhard Jüngeli tekste. Han kirjeldab inimest kui

saavutussubjekti, kes peab oma väärtust pidevalt tõestama töö, efektiivsuse ja saavutuste kaudu. Saavutustele orienteeritud ühiskonnas ollakse küll näiliselt vaba, kuid see ei vabasta sunnist iseene ees. Inimene muutub iseenda ekspluateerijaks. Tema väärtus ja enesehinnang sõltuvad pidevast eneseületusest ning saavutamisest. Tulemuseks on väsimus, läbipõlemine ja inimeste vaheliste suhete katkemine.

Seda olukorda tõlgendan kui omamoodi sekulariseerunud kirkuseteoloogiat. Kui keskaja inimene otsis õigeksmõistmist Jumala ees religioosete tegude kaudu, siis kaasaegne inimene püüab saavutada õigustust iseenda ja ühiskonna ees töö, edukuse ja eneseteostuse kaudu. Õigeksmõistmise küsimus ei ole seega kadunud, vaid muutnud oma vormi.

Eberhard Jüngeli käsitus inimesest aitas seda probleemi veelgi avada. Jüngeli järgi ei saa inimene iseennast lõplikult põhjendada ega iseennast luua. Inimene ei saa olla iseenda alus, sest ta ei ole iseennast loonud. Usk tähendab katkestust inimese eneseõigustamise projektis. Katkestus ei tähenda tegevusetust, vaid olukorda, kus inimene lakkab rajamast oma identiteeti iseendale ning võtab oma elu vastu kingitusena.

Siin ilmnes oluline seos Lutheri ristiteoloogiaga. Õigeksmõistmine usu läbi katkestab inimese vajaduse oma olemasolu pidevalt tõestada. Ristiteoloogia vabastab inimese mitte ainult süüst, vaid ka vajadusest ennast pidevalt määratleda ja oma väärtust järjepidevalt õigustada. Siin tuleb esile ka töö üks kesksetest järeldustest: Lutheri ristiteoloogia, Jüngeli antropoloogia ja Hani saavutussubjekti kriitika osutavad kõik erineval viisil inimese kalduvusele otsida oma väärtust saavutuste kaudu.

Niisiis saab neljandale uurimisküsimusele vastata, et Lutheri ristiteoloogiast lähtuv arusaam kutsumusest võib pakkuda tänapäeva inimese kõnetamiseks olulist perspektiivi. Ristiteoloogia ei kõrvalda inimese tegutsemist maailmas ega vastutust ligimese ees, kuid muudab nende tähendust. Luterlikust seisukohast ei ole kutsumus eneseteostamise vahend, vaid olukord, kus nõi saavutuspingest vabastatud inimene saab vabalt täita oma kutsumusi erinevates tegevustes, ametites ja rollides, ilma pingeta ennast pidevalt tõestada. Kutsumus ei lisa inimesele väärtust, see hoopis eeldab seda Sellest tulenevalt võib kutsumust mõista usust kantud vastusena ristile.

Analüüs näitas, et Lutheri ristiteoloogia loob raamistiku, milles kristlik elu ja head teod omandavad uue tähenduse. Selleks ei ole inimese pidev enesetõestamine heade tegude abil, vaid õigeksmõistmisest sündiva usu tagajärg. Samuti ilmnes, et Lutheri arusaam kutsumusest võimaldab tõlgendada kristlikku elu mitte moraalse

perfektsionismi ega religioosse eneseteostusena, vaid vabadusena elada suhtes Jumala ja ligimesega.

Töö üks olulisemaid järeldusi on, et õigeksmõistmise küsimus ei ole kaasaegses maailmas kadunud. Muutunud on selle vorm. Ka tänapäeva inimene otsib võimalust oma olemasolu õigustada ja oma väärtust kinnitada. Kui Lutheri ajal väljendus see eelkõige religioosete tegude kaudu, siis tänapäeval avaldub see saavutuskeskses enesetõestamises. Selles mõttes võib väita, et inimese olukord ei ole olemuslikult muutunud. Muutunud on keskkond ja selle väljendusvormid.

Edasise mõttesuunana võiks uurida veel põhjalikumalt ristiteoloogia ja hilismodernse inimese identiteediküsimuste omavahelisi seoseid. Eriti võiks tähelepanu pöörata küsimusele, kuidas mõjutavad saavutuskeskne ühiskond, tööeetika ja eneseteostuse ideaal inimese arusaama väärtusest ja kutsumusest. Samuti võiks edasi arendada küsimust: *vocatio* ilma religioonita? Kuidas mõtestada kutsumust sekulariseerunud ühiskonnas? Kas kutsumus ilma religioonita võiks kirjeldada elu, mis ei ole enam suunatud iseenda tõestamisele, vaid suhtele teisega. Ka mittereligioossetes võtmes kogeb inimene hoolimises, vastutuses ja teenimises hetki, mis ei taotle vastutasu. Kaasaegses ühiskonnas ei ole religioossed kategooriad enam enesestmõistetavad, samas ei ole kadunud inimese vajadus õigustuse ja tähenduse järele. Käesoleva töö põhjal võib oletada, et Lutheri ristiteoloogiast lähtuv arusaam kutsumusest võiks pakkuda võimalust kõnetada ka tänapäeva inimest, kes otsib oma elule tähendust saavutuste ja pideva enesetõestamise surve keskel.

SUMMARY

***Vocatio*: A Faith Shaped Response to the Cross. The Theological Meaning of Christian Life and Deeds in Light of Martin Luther's Theology of the Cross**

The aim of this thesis is to explore the theological meaning of Christian life and works from the perspective of Martin Luther's theology of the cross and to examine what significance the concept of *vocatio*, or calling, receives in this context. The thesis focuses on the question of how Christian life and works can be understood in a framework where the Reformation doctrine of justification emphasizes that a person is justified by faith alone (*sola fide*), by the grace of God, and through the cross of Christ. From this perspective, the question arises as to what place remains for Christian works, and how calling may be understood without becoming a form of moral self-realization or a religious obligation.

The first chapter gives an overview of Luther's theology of the cross and its differences from the theology of glory. The analysis focuses on the *Heidelberg Disputation* (1518), where Luther presents the contrast between *theologia crucis* and *theologia gloriae*. According to Luther, God is not known through human reason, moral progress, or religious achievements, but through the cross and suffering of Christ. The theology of the cross places God turning toward humanity and descending to the human condition at its center. For this reason, people cannot achieve justification through their own works.

The second chapter examines the meaning of good works from the perspective of the theology of the cross. Luther does not remove good works from the Christian life but changes their meaning significantly. Good works are no longer a precondition for justification, but rather its consequence. In the *Sermon on Good Works*, Luther emphasizes that faith becomes the starting point of all works and that only faith frees a person to serve others. Good works arise from faith and are directed toward serving one's neighbour in everyday offices, professions, and roles. Therefore, Christian life is not understood as moral perfectionism or continual self-justification, but as a response of faith to God's action.

The third chapter analyses the meaning of *vocatio*. In Luther's understanding, calling does not mainly mean a special religious status or a higher spiritual ideal, but rather the Christian's life within everyday roles, professions, and relationships. Calling gains its meaning through Christian freedom: a person no longer needs to earn

justification through works but is set free to serve the neighbour. In *The Freedom of a Christian*, Luther paradoxically portrays the Christian as both completely free and a devoted servant to everyone. In the vertical relationship with God, the Christian is free through faith; in the horizontal relationship with the neighbour, this freedom is shown through service and responsibility. Therefore, calling is understood in this thesis not as an obligation, but as a response to the cross sustained by faith.

The final chapter connects Luther's theology of the cross with the situation of the contemporary individual by using Eberhard Jüngel's article *On Becoming Truly Human* and Byung-Chul Han's essay *The Burnout Society*. Han describes the contemporary achievement-oriented subject as a person who constantly needs to prove their value through performance and work. In the author's view, this logic of self-justification resembles a secularised theology of glory, where human beings seek the foundation and value of their existence in their own deeds and achievements. Jüngel, in contrast, emphasises that human beings cannot be the foundation or creator of themselves. Justification means a rupture within the human project of self-justification and opens the possibility of receiving one's life as given by God and already justified beforehand.

One of the most important conclusions of the thesis is the observation that the question of justification has not disappeared from the contemporary world. Modern people likewise seek ways to justify their existence and confirm their worth. Whereas in Luther's time this was expressed mainly through religious works, today it manifests itself in achievement-oriented self-validation. In this sense, it may be argued that the human condition has not essentially changed. What has changed is the environment and the forms through which it is expressed.

The theology of the cross makes it possible to understand calling outside the logic of achievement and self-justification. Christian life does not mean constant moral self-validation or religious perfectionism, but a response of faith to God's action in the cross of Christ. From this perspective, an understanding of calling shaped by the theology of the cross may also offer modern people a way of interpreting their lives and actions differently than only through achievement. Calling, therefore, does not signify a project of self-realization, but a relationship — a relationship with God and with the neighbour.

KASUTATUD KIRJANDUS

Allikad

- HAN, Byung-Chul. (2025) *Väsimuseühiskond*. Tlk H. Krull. Loomingu Raamatukogu. Eesti Kirjanike Liidu ajakiri, LXIX aastakäik, 2025/6. Tallinn: SA Kultuurileht.
- JÜNGEL, Eberhard. (2013) Inimlik inimene. *Uuema evangeelse teoloogia põhitekstid*. Tlk T-A. Pöder. Toim A. Burghardt. Tartu: Ilmamaa, lk 98. Lk 709–721.
- LUTHER, Martin (2012a [1518]) Heidelbergi väitlus. – Tlk M. Friedenthal. *Valitud tööd*. Koost. U. Petti. Avatud Eesti Raamat. Tartu: Ilmamaa, lk 25–50, lk 724.
- LUTHER, Martin. (2012b [1520]) Traktaat kristlase vabadusest. Tlk M. Friedenthal. *Valitud tööd*. Koost. U. Petti. Avatud Eesti Raamat. Tartu: Ilmamaa, lk 299–349.
- LUTHER, Martin (2012c [1520]) Saksa rahva kristlikule aadlile. – Tlk A. Burghardt. *Valitud tööd*. Koost. U. Petti. Avatud Eesti Raamat. Tartu: Ilmamaa, lk 82–176.
- LUTHER, Martin. (2017 [1520]) Sermon headest tegudest. Tlk K. Lääs. *Kirik & Teoloogia*. 14.07.2017, 21.07.2017, 28.07.2017.
[<https://kjt.ee/2017/07/sermon-headest-tegudest-1520-1-osa/>]
[<https://kjt.ee/2017/07/sermon-headest-tegudest-1520-2-osa/>]
[<https://kjt.ee/2017/07/sermon-headest-tegudest-1520-3-osa/>]
- PIIBEL: Vana ja Uus Testament koos apokrüüfidega. (2020) Eesti Piibliselts.

Sekundaarkirjandus

- BAYER, Oswald. (2008) *Martin Luther's Theology: A Contemporary Interpretation*. Grand Rapids. William B. Eerdmans Publishing Company. Grand Rapids, Michigan/Cambridge, UK.
- BENNE, Robert. (2017) Vocation. - *The Oxford Encyclopedia Of Martin Luther*. Ed. D.R. Nelson. P.R. Hinlicky. Oxford University Press.
- BIELFELDT, Dennis (2015) Heidelberg disputation, 1518. Introduction. *The annotated Luther. Volume 1, The roots of reform*. Toim. Timothy J. Wengert Minneapolis: Fortress Press, lk 67–80.

- FORDE, Gerhard O. (1997) *On Being a Theologian of the Cross: Reflections on Luther's Heidelberg Disputations, 1518*. Grand Rapids. William B. Eerdmans Publishing Company. Grand Rapids, Michigan/Cambridge, UK.
- HAN, Byung-Chul. (2022) *Läbipaistvusühiskond*. Tlk H. Krull. Loomingu Raamatukogu. Eesti Kirjanike Liidu ajakiri, LXVI aastakäik, 2022/7. Tallinn: SA Kultuurileht.
- KULL, Anne. (2017) *Vocatio – elu kutse ja elukutse Martin Lutherit järgides. Reformatsioon 500 – vaimsus, kultuurimõjud, perspektiivid*. EELK Usuteaduste Instituudi toimetised XXV. Toim R. Tasmuth jt. Tallinn: EELK Usuteaduste Instituut, lk 136–142.
- KÄRKKÄINEN, Pekka A. (2017) *Reformatsioon reformatsiooniteoreetiliselt: Lutheri reformatoorse teoloogia kese*. Tlk V. Ehasalu. *Reformatsioon 500 – vaimsus, kultuurimõjud, perspektiivid*. EELK Usuteaduste Instituudi toimetised XXV. Toim R. Tasmuth jt. Tallinn: EELK Usuteaduste Instituut, lk 48–57.
- LEPAJÕE, Marju. (2000) *Kreeka–Eesti Uue Testamendi õppesõnastik*. Tartu: Akadeemiline Teoloogia Selts.
- LUTERLIKUD USUTUNNISTUSKIRJAD (2014) Toim R. Tasmuth. EELK Usuteaduste Instituudi õppekirjandus 11. Tallinn: SA Ajaleht Eesti Kirik, EELK Usuteaduste Instituut.
- PÖDER, Thomas-Andreas. (2014) *Eberhard Jüngerl 80 – laudatio dogmaatika suurmeistrile*. *Kirik & Teoloogia*. 05.12.2014. [<https://kjt.ee/2014/12/eberhard-jungel-80-laudatio-dogmaatika-suurmeistrile/>]. 07.05.2025
- RAUD, Rein. (2025) *Kuidas mitte saavutada saavutamatu*. – *Sirp* 21.03.
- SALER, Robert C. (2017) *The Cross and the Theologia Crucis*. - *The Oxford Encyclopedia Of Martin Luther*. Ed. D.R. Nelson. P.R. Hinlicky. Oxford University Press.
- WEBER, Max. (2007) *Protestantlik eetika ja kapitalismi vaim*. Tlk. J. Isotamm, P. Burke, T. Pakk-Allmann, H. Käärrik. Tallinn: Varrak

- WEBSTER B, John. (1989) Eberhard Jüngel. *The Modern Theologians. An Introduction to Christian Theology in the Twentieth Century.* Volume I. Edited by D F. Ford. Blackwell Publishers, lk 92–106.
- WENGERT J, Timothy (2015) Treatise on Good Works, 1520. Introduction. *The annotated Luther. Volume 1, The roots of reform.* Toim. Timothy J. Wengert Minneapolis: Fortress Press, lk 257–264.
- WINGREN, Gustaf. (1952) *Luthers lehre vom Beruf.* München: Chr. Kaiser Verlag.